

СВІТЛИЙ ОЛЕСЬ ГОНЧАР

Виходячи за високу університетську трибуну говорити про Олесь Гончара, – великого письменника і велику людину, щоразу надзвичайно хвилююся. Не є винятком і сьогоднішній день. Я не буду переповідати біографію письменника, я хочу звичайними, простими словами виокремити, можливо, особливі грані його життєвої і письменницької долі, зокрема, і у контексті нашої університетської освіти та науки.

У цьому році виповнилося 95 років від дня його народження. І майже 18 років минуло з того часу, коли він відійшов за межу вічності. Але з Україною, її людьми залишається його душа – велика, світла, шляхетна. Він присутній в українській і планетарній ноосфері, і це відчують і знають усі. Його творчість – самобутня й непересічна, творчість, що несе добро і красу, сповнена безмежної віри в силу літератури, українського слова як найгуманніших чинників людського буття.

О. Гончар – видатна постать ХХ віку, віку, що минув, великий письменник великої, хоч і непростой, суперечливої доби. Його творче життя багатомірне: воїн, письменник, громадський діяч, голова Спілки письменників України, учений-академік, депутат. Це унікальне і самобутнє явище в нашій національній культурі.

О. Гончар – наш славетний випускник. Саме тут, на Дніпропетровщині, корені його людської долі, його мала батьківщина. Саме до нашого міста в 45-му році, після війни, повертається О. Гончар. Він прийняв таке рішення після того, як побував у Харкові, спаленому, розгромленому фашистами. У Харківському університеті, в якому до війни закінчив 3 курси філфаку, дівчина-архіваріус не знайшла його студентських документів; майже всі друзі загинули на війні. «Щось перевернулося в душі, – скаже О. Гончар, – треба прощатися з тим, що минуло, і шукати нових доріг». І він відгукнувся на прохання сестри повернутися до Дніпропетровська. Уже в 1946 році він отримує диплом філолога лише з відмінними оцінками. За часів студентства він почав роботу над «Прапорonoсцями», романом, який не міг не написати, бо поклявся на війні перед своїми бойовими побратимами: «Якщо лишуся живим, розповім про Вас». Після виходу твору у світ (1949 р.), у 28 років, українська література назве О. Гончара своїм наймолодшим класиком.

Отже, у нашому університеті розпочався його великий шлях у велику літературу. Шлях і зірковий, і дуже непростий, і часом драматичний.

З одного боку, його чесне і мужнє слово Майстра і Громадянина було за найвищою шкалою поціноване і людьми, і державою. Він мав безліч нагород і звань. Ордени і медалі фронтові, здобуті пролітою солдатською кров'ю. Десяток орденів за письменницьку і громадську діяльність. Герой

Соціалістичної праці, лауреат найвищих державних премій того часу. Член Всесвітньої ради миру. Герой України.

Водночас такою непростою була дорога до цих вершин. Сирітське дитинство, обпалена війною юність, він був двічі поранений, пережив жахи фашистського оточення, полону, концтаборів. Але вижив у тій страшній війні, своєю кров'ю наближаючи велику перемогу.

Нерідко О. Гончар потім говорив, що в мирний час було важче, ніж під кулями.

Було важко, коли проти нього висунули звинувачення в космополітизмі за новелу «Модри камінь», у якій опоетизував світле кохання радянського солдата до дівчини-словачки.

Було нестерпно боляче пережити «соборну історію» за роман «Собор», що розпочалася в 1968 році. Роман був заборонений напередодні святкування письменником 50-річного ювілею. Коли йому пропонували в ті драматичні дні внести зміни в роман, він категорично заявив – не зміню жодного рядка.

Невимовно гірко було письменникові в 90-ті роки, коли молода літературна критика кінця 80 – початку 90 років поставила під сумнів ціннісність «Прапорonosців», коли цькували за вихід з Комуністичної партії, за те, що першим подав свій голос за незалежність України, державність української мови, за відродження української культури.

Гірко було від того, що цькували свої, а не чужі. Проте, на щастя, це не зробило письменника жорстоким, а лише огортало в скорботні роздуми, і в травні 1995 року, майже в кінці свого земного шляху, О. Гончар напише: «Невже не розуміють, що коли я помру, поменшає світла в Україні». Воістину пророчі слова.

Уся творчість О. Гончара є надзвичайно світлою. Світло у О. Гончара – це мірило краси, гармонії світу, духовності людини. Він любив світлих людей. Героями його книг ставали працьовиті будівники життя, яких він і зустрічав у житті. Йому хотілося писати про чисте й шляхетне в людині. Хоч, як зазначив письменник, «про світле і сонячне писати важко», можливо, він мав на увазі наявну соціальну суперечність між ідеєю і дійсністю (реальністю) в радянському суспільстві та пануючі в літературі канони соцреалізму, представником якого він таки був. Він так і не зміг примиритися з тим, що, за його висловом, декотрі розв'язні молодики від літератури розперезано, цинічно, до потворності дозволяють собі описувати всі негативні вияви життя.

До речі, про світлість його творчої спадщини, свідчить і те, що в його творах немає негативних жіночих образів. Це глибоко символічно, бо без жінки немає життя. Він славить її величність – жінку, жінку-воїна (образ Шури Ясногорської), жінку-трудівницю. Це не сфантазовані письменником образи, а майстерно виписані з тих, хто його оточував у житті. Ці прекрасні жінки передусім і стали прототипами його прекрасних жіночих образів.

Це бабуся Пріська, в родині якої він виховувався, бо в три роки став напівсиротою, і яку вважав «найріднішою людиною». Ця проста сільська

неписьменна жінка знала безліч народних пісень, переказів, казок, любила рідну землю й ту любов передала у спадок онукові. «Без неї я не став би письменником», – скаже О. Гончар. Він був переконаний, що саме її молитви вберегли його від ворожої кулі під час війни, і дуже сумував, що найріднішій людині не судилося дочекатися його переможцем з тієї страшної битви.

Це його мама, якої він не пам'ятав, бо померла вона від тяжкої, нежіночної праці ще молодою, але дуже тепло говорив про неї. Він дивився чи не на єдину світлину, де вони зображені з батьком, і говорив: «Гарна людська пара. Натруджені обоє, люди нелегкого життя». До речі, письменник носив прізвище своєї матері, яке прославив на увесь світ.

Рідною душею, окрім бабусі в Сухій на Полтавщині, була в нього і сестра Шура. Невипадковим, долею визначеним було й те, що дітям батьки дали одне ім'я, і народилися вони з різницею в чотири роки в квітневі дні – 3 і 4 числа. Усе життя брат і сестра любили, підтримували та допомагали одне одному. У далекому повоєнному 45-му вона напише братові: «Приїжджай, хата тепла, хоч обігрієшся після окопів». Вона прихистила його, обігріла, і не лише теплом однієї-єдиної грубки, але й своєю увагою і любов'ю. Тут розпочався великий шлях письменника у велику літературу. І до сьогодні Олександра Терентіївна (Дай їй, Боже, здоров'я) свято береже пам'ять про свого брата.

Поряд з ним по життю завжди була його дружина. Він з першого погляду закохався у вродливу філологіню, й вона на все життя стала його другою вірною половинкою, розділила навіл і успіх, і злети, болі і невдачі свого зіркового чоловіка. Вона автор кількох прекрасних книг про Олеся Гончара.

Справу свого дідуся продовжує онука Леся, заявляючи про себе як про серйозного літератора.

Твори О. Гончара – це взірець української літературної мови, її краси, милозвучності, багатства виражальних засобів. Це на противагу і всупереч тому, якою є мова окремих сучасних українських письменників. Коли береш до рук книжку сучасного письменника, який претендує на оригінальність, новаторство, а вона вщерть навіть на одній сторінці переповнена нецензурними, лайливими, позанормативними словами, то таку книжку хочеться закрити на тій сторінці, що відкрив, і відкласти вбік. О. Гончар називав це лихослів'ям в літературі. Особливо не міг зрозуміти, коли таку лексику у вуста своїх героїв уклала письменник-жінка. Болить душа і протестує розум, бо це своєрідний виклик людям освіченим та інтелігентним, делікатним і совісним, які поважають себе, адже ніхто ще не скасовував межу дозволеного, норми в поведінці людини, зокрема, і в мовній, ніхто не скасовував письменницької відповідальності за те, про що він пише і як пише, врешті-решт, ще є в наш, хай і досить прагматичний і дещо розкутий, час залишки моралі й духовності. У цьому сенсі твори О. Гончара ще довго слугуватимуть справжньому читачеві, у якого щось є за душею.

Ми носимо ім'я О. Гончара. О. Гончар є першим нашим Почесним доктором. Низький уклін всім – від студента до ректора, хто багато робить для увічнення його пам'яті. Ім'ям великого письменника названо Наукову бібліотеку; на факультеті української й іноземної філології та мистецтвознавства створено аудиторію, у якій зібрані унікальні матеріали про життя і творчість нашого славетного випускника; щорічно проводяться традиційні Гончарівські читання за участі викладачів і студентів університету, а також всеукраїнські наукові конференції, на яких науковою громадськістю осмислюється творчий доробок митця. Дніпропетровський національний університет стає справжнім центром гончарознавства. Повне цілісне дослідження його творчості ще попереду.

Втішає те, що О. Гончар цікавий і сучасний для нашої молоді. І це не привнесено, не нав'язано, не фальшиве, а істинне, справжнє їхнє бажання. Вони вивчають твори О. Гончара в наукових розвідках, беруть участь у читаннях, конференціях, ставлять прекрасні вистави. І це справедливо, бо О. Гончар любив молодь і покладав великі надії на неї у справі відродження української нації, літератури, мови і культури.

До 85-річного ювілею письменника, за ініціативи нашого ректора, професора Миколи Вікторовича Полякова, було встановлено на фасаді II-го університетського корпусу погруддя О. Гончара. Є пропозиція у цей святковий, урочистий день від імені науковців, викладачів, співробітників та студентів нашого наукового зібрання покласти квіти до погруддя О. Гончареві (*Викладачі та студенти поклали квіти*).

Є в романі «Прапороносці» емні слова письменника про те, що найвища краса – це краса вірності. О. Гончар сповідував красу вірності своїй Батьківщині і батьківщині, своїй землі, рідному отчому порогу, роду, родині, друзям, колегам, коханій, ідеям, справі, якій служив. Це не придумане письменником, це із життя, бо саме всі перераховані поняття і визначають його найвищу сутність.

І насамкінець. Про О. Гончара пишуть і говорять багато і досить суперечливо. Його намагаються звинуватити у всіх можливих і неможливих гріхах, навіть у тому, що він жив і творив у ту, радянську суперечливу, добу (начебто він міг вибрати час, у який жити), у тому, що він надмірно романтизував і поетизував героїв війни, що здобули перемогу, а потім їхні робочі будні.

Письменник не може відповісти на це. Але правдою є одне: минуться розмови, підуть у небуття історії ті, хто ці розмови підтримує, а О. Гончар залишиться. Залишиться його творчість, ідеї, думки, віра в свою Україну, красиву, заможну, щасливу, багату.

Колись Павло Загребельний, відомий український письменник, також наш славетний випускник, подарував О. Гончареві одну зі своїх найперших книг «Каховські оповідання» із промовистим дарчим написом: «Генералові української літератури від рядового». Як це символічно. Щоправда, П. Загребельний не залишився рядовим, бо також досяг вершин

письменницької майстерності, а О. Гончар, безперечно, є і буде Генералом номер один в історії української літератури, нашої національної культури.

Дякую Вам, дорогі друзі, за увагу. Бажаю добра, щастя і світла, багато світла завжди й в усьому.